

Милана М. Љубичић¹
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Одељење за социологију
Београд (Србија)

УДК 316.662(=163.41)(497.5)"1995/..."

323.15(=163.41)(497.5)"1995/..."

316.344.7

Оригинални научни рад

Примљен 15/10/2019

Измењен 14/12/2019

20/01/2020

Прихваћен 21/01/2020

doi: [10.5937/socpreg53-23605](https://doi.org/10.5937/socpreg53-23605)

УЛОГА ПОЛИТИКЕ У ИСТРАЖИВАЊИМА МАРГИНАЛИЗОВАНИХ ГРУПА. КРИТИЧКА АНАЛИЗА ДВИЈУ СТУДИЈА О ПОЛОЖАЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

Апстракт: У раду се бавимо анализом повезаности између политике и истраживачког процеса у области изучавања маргинализованих група. Овом питању смо приступили из визуре једне, у домаћем сетингу скорије утемељене научне дисциплине Социологије маргинализованих група, пред којом стоје бројни методолошки изазови, произашли и из њеног предмета проучавања. То су високо вулнерабилне групе и појединци, чије изучавање захтјева прилагођене истраживачке технике, и исти такав приступ. Будући маргинализовани, људи који припадају овој популацији по праву немају *илас*. Због тога истраживач има додатну одговорност да у рефлексивном, и саморефлексивном маниру размотри методолошке и етичке замке у које може упасти током истраживачког процеса. Посебно, мора се водити рачуна о томе да ли, и на који начин политички дискурс утиче на истраживачки дизајн, прикупљање, анализу и интерпретацију резултата, с обзиром на то да су маргинализоване групе чест предмет различитих злоупотреба. Да бисмо указали на факт да политичко има важан утицај на научна истраживања, као и да може имати дугорочне посљедице по истраживану популацију, приступили смо критичкој анализи двију студија аутора Милана Месића и Драгана Багића, које се баве Србима повратницима на *Просјор од њоседне државне скрди* (бриге) у Хрватској. Критичка анализа је потврдила да је фактор политичко несумњиво утицао на начин интерпретације резултата, промоцију одређених идеја и вриједности (блиских политичком дискусу), и коначно, да иде на штету истраживане групе. Сумирано, можемо закључити да контаминација научних студија политичким, поготово оних примјењеног типа, иде на штету како истраживача тако и популације која је у фокусу истраживања.

Кључне ријечи: политика, маргинализоване групе, истраживање, критичка анализа, Срби у Хрватској, Милан Месић, Драган Багић

¹ milanaljubic@yahoo.com

Увод

Очекивања да ће крајем 20. вијека свијет постати боље мјесто за живот – да ће социјалне неједнакости и бруталност у односу на слабе постати ствар прошлости, нису се обистинила. На глобалном нивоу гледано, број сиромашних расте, социјалне неправде су све веће. Мноштво људи је лишено људских права и поред тога што су она мање више универзално заштићена. Коначно, истраживања с озбиљном научном тежином упућују на закључак да будућност није ружичаста, јер ствари иду на горе, очекивано у неразвијеним, и нешто мање очекивано, у развијеним економијама (Brikner, 2009).

Речено отвара бројна питања. Нека међу њима су: како је могуће да у 21. вијеку обесправљено и на рубу сиромаштва живи 570 милиона дјеце (Harland-Scott, 2016, р. 7)? Или: због чега и поред обимних научних студија и препорука које су на основу њих изведене, нема помака у погледу социјалног положаја мањина каква је нпр. ромска? Посебно је интригантно питање зашто научници-истраживачи *превиђају* неке важне друштвене теме, и радије се баве већ *довољно ироученим*? Размишљање о могућим одговорима, отвара нове дилеме, а нас је занимала једна од њих: како друштвени контекст обликује процес истраживања маргинализованих група? Будући да је појам друштвеног сетинга изузетно широк, ми смо га сузили на политичко, под њим подразумевајући „усмеравање и управљање... различитим делатностима у области јавног живота”² (Kuljić, 2007, str. 407).

О вези политичко-истраживачки процес у изучавању маргинализованих група закључивали смо на два нивоа. На првом, дали смо приказ друштвеног контекста и професионалних околности у којима фактор *полијтичко* постаје довољно моћан да утиче и на истраживача и на процес научног истраживања. Да бисмо илустровали ову повезаност на сљедећем смо нивоу примјенили критичку анализу на двије научно-апликативне студије у којима су се аутори Милан Месић и Драган Багић (Mesić & Bačić, 2007; 2011) бавили истраживањем положаја српске заједнице у Хрватској. Одабрани приступ је по природи ствари полемичан у односу на тезе и налазе које износе речени аутори.

Политика и научна истраживања маргинализованих група

Подсјетићемо да се однос између друштва, политике и науке током друге половине 20. вијека веома усложнио. „Епидемија политичког” (Cattaneo, & Corbellini, 2011, р. 19) посебно је видљива у демократским друштвима у којима се научна сазнања (барем декларативно) користе за добробит грађана. Апликативна истраживања релативно лако могу бити контаминирана политичким. На примјер, Cattaneo и Corbellini (2011, р. 20) наводе да утицајни научници у Италији, политичари и лобисти који имају висок ниво политичке контроле над истраживачким процесом, користе стратегије које им омогућавају да манипулишу и цензуришу истраживачке налазе. Таква манипулација није спојива са захтјевима које треба да испуни једно научно сазнање – лаичка јавност и стручњаци остају ускраћени за оне налазе који одскачу од званичних верзија ис-

² Политичку дјелатност обавља држава, као и различити актери какви су партије, синдикати, удружења (Kuljić, 2007, str. 407), невладине организације.

тине, док се као легитиман промовише и у политичким и јавним дебатама користи интересно одређен гранд-наратив.³

Но, чини се да се политизација (Ignjatović, 2018, стр. 39) у науци не може избјећи. На примјер, већ се у првој фази истраживачког процеса када се упознаје са релевантном литературом⁴, истраживач налази пред избором које изворе консултовати. Да ли ће се определијелити за врхунске научне ауторитете или ће изабрати неку другу грађу, зависи од низа фактора. Један од њих се тиче и доступности – грађа која говори супротно гранд-наративу најчешће није надохват руке. Коначно, то да се у угледним часописима и издавачким кућама најчешће не објављују прилози у којима се заступају мишљења супротна од политичких одређења чланова редакције (Ignjatović, 2019, стр. 39) прије је правило него изузетак.

Поред тога, избор грађе коју сматрамо релевантном никад није безазлен – он утиче на начин на који ћемо посматрати предмет нашег истраживања, као што је уосталом утицао и на оне на које се угледамо. Овај факт би ваљало имати на уму и према њему се саморефлексивно одредити, но треба казати да таква пракса изостаје чак и у случају оних аутора од којих би се то по природи ствари очекивало. Чврсто вјерујемо да је овај превид разлог због којег свјетски познати аналитички психотерапеут, универзитетски професор и експерт у области третирања посљедица колективних траума, некритички преузима доминантни наратив о жртвама и агресорима на простору савременог Балкана (види: Vomit, 1998). Додатна је невоља у томе што овакав концепт ојачава опште прихваћени политички дискурс и има неповратне практично-политичке импликације.

У односу политика – наука, политичар – научник, вјерујемо, превагу односи први над другим. Бројни су фактори који научнике чине немоћнима пред политичким одлукама (Cattaneo & Corbellini, 2011, р. 20). На примјер, један научник који има амбицију да напредује у каријери и/или да добије материјална средства за финансирање свог истраживачког пројекта, мора водити рачуна о томе да ли су истраживачка питања која ће поставити политички подобна⁵ (Kennedy, 2003, р. 625; Rau et al., 2018, р. 267). Искуство је, наиме, показало да неке теме у одређеном друштвеном сетингу није пожељно отварати. На примјер, у друштвима у којима је присутна ксенофобија, није се паметно бавити диксриминацијом мањина јер би због постављања погрешног питања⁶ истраживач без сумње морао да сноси професионалне и личне посљедице.⁷

³ Хијерархија кредибилитета појам је који користи Becker (1967, р. 241) да би описао феномен наметања истина од стране оних на моћнијој позицији. Он каже да у сваком систему или групи која укључује рангирање, право да дефинишу имају најмоћнији (Becker, 1967, р. 241).

⁴ Када је ријеч о појединим маргинализованим групама, литература може бити веома скромна, док су друге чест предмет истраживања – каже се да су *преистражене*. И једно и друго има своје мањкавости. У првом случају истраживач се не може угледати на претходне студије нити своје налазе поредити, док се у другим поставља питање обухвата и избора релевантне грађе, али и теме. Коначно, ту је и питање због чега истраживати већ истражено (види: Pitts & Smith, 2007)?

⁵ Таква врста калкулације је неопходна ако процедуре за финансирање истраживачких пројеката нису транспаренте и ако је присутан непотизам (Cattaneo & Corbellini, 2011, р. 20).

⁶ Погрешно у политичком смислу јер изазива тзв. гранд наратив.

⁷ Као и популација на коју је истраживач скренуо пажњу.

Савјет⁸ је, дакле, да се не иде против струје: показати отпор постојећој политици или тзв. доброј пракси и *ушмељеним* иницијативама, није најмудрији избор (Rau et al., 2018, p. 267).

Све до сада казано, говори у прилог тези да дефинисање истраживачког проблема јесте политички чин, нарочито уколико га прати или одсуство контекстуализације, селективна интрепретација налаза или намјерно искључивање релевантне научне грађе која протурјечи очекивањима аутора и/или наручиоца истраживања. Исход – социјална конструкција проблема, одатле је више него очекиван. Bryant (1998) ово лијепо илуструје позивајући се на научни дискурс који се развијао око питања загађења тла у земљама трећег свијета. Он сматра да је то што су колонијални научници приписали одговорност за осиромашење тла домаћем становништву, за посљедицу имало и неке практичне акције, какве је она о конзервацији земљишта. То не само да је угрозило егзистенцију становника, већ је дисеминирало дискурс о њиховој одговорности за еколошку катастрофу.

Подсјетићемо и на једно императивно очекивање које се ставља пред истраживача. Он би требало да продукује за наручиоца или по друштвени статус кво прихватљиве резултате које је могуће користити и у политичке сврхе. Коначно, употреба налаза научних истраживања у креирању и спровођењу политичких агенди има дугу историју. На то нас подсјећа Brant Castellano (2008, p. 424) позивајући се на праксу која је била уобичајена у студијама које су се бавиле домородцима почев од 19. вијека. Налази америчких и британских социјалних антрополога су дали легитимитет увођењу бјелачке управе над домородачком територијом што је у крајњој линији резултирало системском маргинализацијом ових људи која траје и данас. Сличне су реперкусије студија о међурасним разликама. Иако оне суштински нису унаприједиле наша сазнања о интелектуалним процесима, и даље служе у политичке сврхе – и то не оне бенигне⁹ (Tucker, 1996, p. 269). Tucker (1996, p. 270) чак сугерише да је у том погледу наука преузела улогу религије – да би се оправдале друштвене неједнакости више се не позивамо на божанско провиђење, већ користимо научне налазе.

Како се таква врста *неслобде* десила научнику? Један од одговора на ово питање налазимо код Kleinmana (1995, p. 4). Бавећи се стањем у савременој науци, примећује да је глобална економска криза и науку учинила зависном од наручиоца истраживања. Наиме, када су се *испљанили* буџети влада чак и развијених земаља, као рационална наметнула се одлука да се финансијски помажу искључиво они научни пројекти који имају непосредног утицаја на економски развој. Сада се од научника тражи да произведу практично употребљиво знање (Innerarity, 2013) најчешће у сарадњи са неакадемским актерима који трагају за одговорима на различите глобално присутне изазове (Rau et al., 2018, p. 267). Додатни притисак на академску заједницу долази

⁸ Maxfield и Babbie (2006, по: Ignjatović, 2018, str. 7) нуде нешто другачију препоруку. Сугеришу истраживачима, посебно онима који се баве примјењеним истраживањима, да задрже непристрасан став при систематизацији података, идентификују потешкоће које угрожавају објективност налаза, да не фаворизују неку интересну групу и одупру се политичким притисцима да испоруче сазнања која су у складу са интересима моћнијих. Лакше казати, него учинити, зар не?

⁹ Њихови налази су понајприје коришћени да би се оправдало ropство, а доцније, сегрегација, сиромаштво.

одатле што им се као задатак намеће да обезбједе спољашње изворе финансирања, а новац добијен за пројекте постаје кључни показатељ академског постигнућа (Rau et al., 2018, p. 267). Оштра конкуренција истраживача око ограничених средстава одатле не треба да чуди (Bryant, 1998), као ни развијање стратегија¹⁰ научника за *освајање* ограничених средстава. Једна од опробано успјешних је тзв. емпиријски процедурализам. Укратко, ова се стратегија састоји у *нећаласању*, пристајању на званичне верзије (владине) истине (Kleinman, 1995, p. 4), на креирање *знања за новац* које ће бити практично примјењиво и политички прихватљиво (Rau et al., 2018, p. 267). Но, овакав интелектуални конформизам (Ignjatović, 2010, str. 35) – некритичко преузимање ставова, има своју и личну и професионалну цијену.

Тијесна повезаност између научника и наручиоца *знања за новац* доводи до редефинисања научног процеса. Неки то описују као кретање од нормалне ка постнормалној науци (види: Rau et al., 2018, p. 267). Први мод подразумијева академску хомогену, аутономну, традиционалну контролу квалитета, док други функционише другачије. Он је интердисциплинаран, хетероген, (квази)рефлексиван и квазиконтролисан. У тим пракадемским истраживањима учествују и практичари и академици (Rau et al., 2018, p. 267), а ова постнормална научна продукција по научнике није безазлена. Правећи компромисе са практичарима они заправо одустају од независних истраживања и контроверзних тема (Martin, 2010). Коначно, Cattaneo и Corbellini (2010) у крајње песимистичком духу закључују да су научници у савременом свијету ућуткани, да имају маргиналан утицај и да је њихова научна комуникација немоћна пред идеолошки обојеном пропагандом која манипулише подацима.

Има ли томе лијека?

Ево неколико рецепата. Један нуде Pitts и Smith (2007). Позивају истраживача да буде рефлексиван и саморефлексиван. То другим ријечима значи да он мора размишљати због чега је важно да се бави неким истраживачким питањем на одређени начин и ко ће од тога имати користи. Из ове перспективе гледано кључно је разлучити ко и какву добит има, а ко је оштећен постављањем таквих граница (Joshee, 2008, p. 641; Pitts & Smith, 2007, pp. 857-858).

Друга опција је *ојаснија*, иде корак даље и састоји се у креирању контранаратива. То је прича и/или наратив која разбија широко прихваћене истине о људима, културама и институцијама, укључујући вриједности и знања која те институције производе. На примјер, контранаратив би био онај који доводи у питање официјелне истине иза којих стоје научни докази или општеприхваћена конвенционална мудрост о људима, стварима, мјестима¹¹ (Mutua, 2008, p. 132). Контранаратив опонира оваквом виђењу ствари тако што публици представља „приче малих људи“. Кроз њега се настоји разоткрити како је маргинализација једне групе у неком друштву легитимисана и како се

¹⁰ Модалитетима односа између научника и наручиоца истраживања посебно се бавио Мартин (Martin, 2010, p. 211). Овај аутор је закључио да висок ниво међусобне умрежености и оријентација ка продукцији практично примјењивог знања, повећава ризик од политизације истраживачког процеса.

¹¹ Нпр. у науци је опште прихваћени став по којем се ислам идентификује с тероризмом, а Срби са Балкана с агрессорима.

користи да би се оправдало њихово искључивање и онемогућавање да и сами кажу нешто што би могло имати тежину официјелне истине (Mutua, 2008, p.132).

Но, понуђени лијек није чудотворан. Невоља је у томе што се методама помоћу којих се приче малих људи *иушијају ван*, одузима ореол научног. Ријеч је о квалитативним методама чији циљ је да разумију. Како подаци до којих се долази на тај начин нису погодни за извођење статистичких анализа, сматрају се за недовољно прецизне и поуздане, а у питање се доводи и могућност уопштавања закључака. Већу научну тежину имају она сазнања до којих се дошло квантитативним путем¹² јер се она врше на великим узорцима. Квалитативна истраживања пред емпирицизмом губе битку: она су *недовљно научна* и непривлачна за финансијере. Чини се да разумијевање сложености стварног живота постаје мање важно од компликованих статистичких анализа које дозвољавају да се тестирају хипотезе, пореде подаци и прате трендови, али не више од тога. Коначно, из ове перспективе гледано, научно истраживање није ништа друго до политичка алатка¹³ (Joshee, 2008, p.642).

Ову тезу: да фактор *џолиџичко* игра важну улогу у истраживањима маргинализованих група, покушаћемо илустровати на примјеру анализе двију научно-апликативних студија које се у најопштијем баве положајем једног дијела српске националне мањине (повратника) у Хрватској. Обе су написали Месић и Вагић. Прва *Održivost manjinskog povraka u Hrvatsku* је објављена 2007., а друга *Manjinski povratak u Hrvatsku – studija otvorenog procesa*, 2011. године.

У анализи смо користили критички приступ, јер нам се он учинио најплоднијим за разумијевање утицаја политичког на научно истраживање. Наиме, критичка анализа пред истраживача поставља захтјев да размишља о сљедећим питањима: Ко би могао имати користи од истраживања? Кога би оно могло да угрози? Које вриједности, идеје и ставови се преносе? Које информације би могле бити важне, а нису укључене у анализу? Како друштвене околности утичу на дефинисање истраживачког питања и какве то посљедице може имати (Pitts & Smith, 2007)? Критички приступ поред тога налаже да се буде и рефлексиван¹⁴ и саморефлексиван – испита како личне вриједности утичу на интерпретацију резултата.

У недостатку емпиријских података из прве руке, а ради потребе чвршће контекстуализације садржаја и закључака студија које су у фокусу наше критичке анализе, користили смо доступне изворе научне грађе и службених извјештаја који говоре о положају српске заједнице у Хрватској. До ових научних извора смо дошли претражујући централни портал Хрчак (<http://hrčak.srce.hr>). Ријеч је о најзначајнијој

¹² Од 19. вијека до данас, емпирицизам је хегемонијски концепт (Carspecken, 2008, p. 171).

¹³ Стога противници позивају на критичко истраживање. То је широко дефинисан жанр друштвених истраживања чија је централна тема проблематична знања (Carspecken, 2008, p. 170).

¹⁴ У случају наше анализе рефлексиваност се састојала у критичком пресипитивању политичких и друштвених чинаца који утичу на истраживачки процес (Dowling, 2008, p. 747). Саморефлексивност с друге стране се огледа у освјешћивању личне, аутобиографске позиције и друштвено-политичког и историјског контекста интерпретације података (Miller, 2008, p. 62).

бази података за хуманистику и друштвене науке с отвореним приступом научним и стручним часописима који се објављују у Хрватској.¹⁵

Јовићев налаз (Јовић, 2018а, стр. 9) да нема много грађе о овој теми¹⁶ као и да се она у хрватској академској заједници сматра за „осјетљиву” и углавном избјегава, потврдила је и наша претрага. Када смо је органичили на друштвена истраживања која се тичу положаја Срба у периоду од 1991. до данас, пронашли смо зачуђујуће мали број текстова у којима се као кључне ријечи јављају: *националне мањине, Срби, Хрватска*. Тренд избјегавања *српских тема* је до изражаја поготово дошао након што смо претрагу сузили на оне радове који се баве Србима на *Простору од њиховне државне скрби* (бриге) – ријеч је о територији с које је овај народ 1995. године током акција Бљесак и Олуја, протјеран.¹⁷ Само осам текстова је задовољило постављене критеријуме. Осим научне грађе објављене на Хрчку, у анализи смо користили и три стручна извјештаја које смо пронашли захваљујући дијелом и грудва узорковању – научна грађа коју смо консултовали, а која се позива и на ове извјештаје, за нас је била драгоценост.

Читаоцу ваља пажњу скренути и на то да смо трагали за социолошким истраживањима и студијама које положај српске заједнице разматрају у контексту савремене Хрватске. Нисмо се бавили *историјским њоједом*, као што, уосталом, нисмо консултовали ни стране студије о положају Срба у Хрватској данас, или политичким дискурсима о *српским темама*. Разлог је једноставан: уколико бисмо перспективе проширили, могли бисмо се наћи у опасности *да од шуме не видимо дрвећа*. Због тога смо одабрали да фокус сузимо на анализу научног штива које његује доминатни наратив и наша је претпоставка, за посљедицу има даљу маргинализацију посматране групе. С друге стране, свјесни смо потенцијалних методолошких замки у које такав приступ може водити. На примјер, сасвим је оправдано питати се да ли овакав приступ задовољава епистемолошка начела науке (види: Манић, 2017, стр. 272). И то ваља имати на уму.

Друштвени контекст: положај српске заједнице у данашњој Хрватској

Опис контекстуалног миљеа – први корак наше критичке анализе, послужио је као нека врста компаративног репера који је требало да отвори евентуално другачију перспективу од оне које нуде Месић и Багић (Месић & Багић, 2007; 2011). Осим тога, ова нам је грађа помогла да разумијемо контекст у којем су речена двојица аутора извршили истраживање и што је још важније, интерпретирали добијене податке.

¹⁵ Подсјетићемо да у научним круговима у Републици Србији такође влада потпуна незаинтересованост за истраживање положаја српске заједнице у сусједној држави.

¹⁶ Јовић (2018а) налази да је од 194.816 чланака колико их до новембра 2018. објављено на Хрчку, само 183 садржало кључне ријечи *Срби, Срби у Хрватској и хрватски Срби*.

¹⁷ На наведеном простору 2011. године је живјело 436.153 становника. Од тог броја 91.080 су Срби (Peto izvješće Republike Hrvatske o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, 2019, стр. 58). Такав пад броја припадника једне етничке заједнице није доживјела ни једна друга група у савременој Европи од 1945. до данас (Јовић, 2018а, стр. 13).

Подсјетићемо: историјске околности у којима се потврђивало искуство егзистенцијалне угрожености српског колектива – почев од 19. вијека, преко масовног страдања – геноцида током Другог свјетског рата за вријеме Независне државе Хрватске (види: Jelić Butić, 1977; Goldstein, 2012; Rivelli, 2003; Jović, 2018b), Хрватског прољећа¹⁸ 1971, те коначног одузимања статуса конститутивног народа одредбама новог хрватског устава из 1990. године (Ustav Republike Hrvatske, I. izvršne odredbe, 1990), представљају низ чинилаца који су резултирали ратним догађајима¹⁹ (1991–1995). Ратни сукоб је окончан 1995. године акцијама хрватске војске Бљесак и Олуја, након којих је мање више етнички очишћен простор који су насељавали Срби.²⁰ Иако су они чинили већинско становништво на овом простору све до прогона 1995. године, њихов број се драстично смањио. Стога Јовић (2018a, str. 12–13) с правом примјећује да је српска мањина у односу на „њену важност и бројност у прошлости ... данас у Хрватској присутна само у *шраповима*“.

Након егзодуса, хрватски Сабор је укинуо већину одредби Уставног закона о људским правима и слободама етничких или националних заједница или мањина²¹ из 1991. које се на мањине односе, и донио нове дискриминационе законе чији је крајњи резултат био онемогућавање прогнанника да се врате кући. Један од таквих је *Zakon o davanju u najam stanova na oslobođenom teritoriju*, којим је носиоцима станарског права оно одузето уколико су напустили и ако не користе свој стан дуже од 90 дана. Без сваке сумње дискриминационим се може сматрати и *Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određеном имовином*, којим је сва покретна и непокретна имовина прогнаних Срба стављена под привремену управу државе уз апсурно кратак рок за жалбу (од осам дана). Власници нису могли располагати имовином, осим уколико је не би изнајмљивали или продали или на други начин уступили хрватским држављанима. У том погледу позитивно су дискриминисани без сваке сумње етнички Хрвати (Erceg, 2005). Наиме, *Zakon o područjima posebne državne skrbi* је фаворизовао насељавање Хрвата на простор с којег су протјерани Срби, а насељеници су смјештани у њихове одузете куће. Тек под притиском Европске уније током процеса придруживања, хрватски политичари су усвојили нормативни оквир који је повратак прогнанника барем на папиру олакшао. Но, у пракси поврат имовине прате бројни проблеми, какви су нпр. девастација кућа и недобијање накнаде за уништenu имовину (Erceg, 2005).

Осим тога, показало се да се окончање ратног сукоба није побољшало положај српске мањине (Jović, 2018b). Наиме, и надаље се крше њихова права (Tatalović, 2001, str. 96; Tatalović, Lacović, 2011, str. 387). Посебно се истиче присуство системске маргинализације и етничке дискриминације (Human Rights Warch, 2003) уз етнизацију

¹⁸ Хрватско прољеће или Маспок (масовни покрет) националистички је и сецесионистички покрет из 1971. који се залагао за утемељење Хрватске као националне државе Хрвата (види: Čuvalo, 1990; Tripalo, 2001). Покрет је уживао подршку усташке емиграције.

¹⁹ Jović (2018b, str. 17) износи став да су управо ратне околности резултирале међународним признањем Хрватске као независне државе, и да би такво признање изостало да рата није било.

²⁰ Удио Срба у укупном становништву Хрватске значајно је опао у односу на 1991. годину (са 12.2% на око 4.5% 2001.) (Erceg, 2005).

²¹ Erceg (2005) наводи да су одредбе овог Уставног закона током рата на простору Хрватске систематски кршене у случају Срба.

јавног говора (Jović, 2018a). Тако Antonija Petrićušić (2011, str. 643) наводи да је више од половине испитаника – припадника мањина у студији на коју се позива, због свог етничког поријекла доживјело дискриминацију од стране јавних служби. Срби су нарочито дискриминисани у погледу остваривања својих грађанских права на држављанство, пензију или социјално осигурање, те образовање на језику и писму своје заједнице (Petrićušić, 2011, str. 670–671; Jović, 2018b).

О високој стопи дискриминације посредно свједочи и податак да је од 1991. до 2001. године дошло до значајног пораста удјела Хрвата у укупном становништву (од 78% до чак 90%). Сматра се да се овај налаз не може објаснити само принудном миграцијом Срба нити природним процесом пораста становника, већ друштвеним околностима у којима се преузима идентитет већинске етничке заједнице због страха од дискриминације и стигматизације (Erceg, 2005).

Има ли оваква тврдња основа? По свој прилици – да. Наиме, Срби који су се вратили кућама или нису присилно мигрирали са Подручја посебне државне бригае су изразито дискриминисани на тржишту рада. Пронађено је да их државне институције одбијају запослити, чак и онда када су они једини квалификовани кандидати за посао. Наводи се податак да је у општини Грачац само један од 1.500 до 2.000 Срба повратника, добио посао у државној служби (Erceg, 2005, str. 14). У општини Двор запослено је тек седам Срба, иако чине 60% становника. У Кореници и на Плитивничким језерима ниједан од 340 радно способних повратника не ради у тијелима локалне власти, јавним службама нити у правосуђу. Иста је ситуација у Книну, Бенковцу, Кистањама, Дарувару и у Војнићу у којем Срби чине већинско становништво. Уз то пронађено је да се број Срба који су запослени у правосуђу, смањује. За само годину дана (2016–2017.) број службеника који раде у судовима је опао за 5% (Peto izvješće Republike Hrvatske o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, 2019, str. 131).

Даље, налази низа истраживања указују да је етничка дистанца Хрвата према Србима изразита: 63% испитаника не сматра да је повратак прогнаних Срба добра ствар за Хрватску, 30% је мишљења да су сами отишли и да им повратак не би смио бити омогућен. Највећи број је става да хрватска влада не треба дозволити да се Србима обезбједи смјештај и да им не би требало обнављати куће. Сматрају да би повратак повећао негативне тенденције и ионако високу незапосленост, као и да би Срби поново започели рат (Erceg, 2005). Бабић (Babić, 2006, str. 431) налази да домицилни Хрвати испољавају изразиту нетрпељивост у односу на пријератне сусједи – Србе.²² Он то тумачи правом првенства на завичајност (Babić, 2006, str. 431) које је потврђено побједом у рату.

Слични су – поражавајући налази о ставовима средњошколаца према припадницима мањина. Показало се да најизразитију дистанцу ученици хрватске националне припадности гаје према Србима (и Албанцима), а чак 45% средњошколаца сматра да би Србе требало искључити из Хрватске (Turjačanin, 2014, str. 150). Турјачанин (2014, str. 150) износи туробан закључак да ставови младих „доста вјерно одражавају атмосферу и оријентације цјелокупног друштва“.

²² У узорку се нашло 863 испитаника: Срба, домаћих Хрвата и Хрвата досељеника који живе на подручју градова и села у Источној и Западној Славонији, Банији и Далмацији.

Чоркало Бирушки и Ајдуковић (Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D., 2008) у својој лонгитудиналној студији²³ налазе да је за склоност ученика – испитаника ка дискриминацији припадника другог народа (у овом случају Срба) високо предиктиван исти такав став родитеља. Додајемо: не треба да чуде случајеви ученичког насиља засновани на етничкој основи (види: Petričušić, 2011, str. 671).

И у извјештају Human Rights in Croatia (2012, str. 4) за 2012. годину се износи податак да у Хрватској постоји висок степен насиља који је усмјерен ка припадницима етничких заједница, посебно према Србима. За ксенофобију и расизам се изриче веома мали број судских пресуда²⁴, док јавна осуда етнички мотивисаних злочина углавном изостаје (Petričušić, 2011, str. 668–669).

Овом треба додати да јавно мијење бива обликовано и путем медија у којима се мањине, нарочито српска и ромска, представљају као другачији, опасни, оптужује их се да су сами криви за своју судбину, а о њиховом друштвеном положају се пише без неопходне дубине и критичности (Kanižaj, 2004, str. 34–35).

До сада казано сажима два става. Први, блажи, јесте Таталовићев (Tatalović, 2001, str. 104) који констатује да укупна социјална и политичка ситуација у Хрватској „није баш најповољнија за остваривање мањинских права”, док је други Јањићев (Janjić, 2000, str. 114) далеко директивнији. Он тврди да институционална заштита и поштовање грађанских и људских права у недемократским државама у које он убраја и Туђманову Хрватску²⁵, не постоји.

Да ли је такав друштвени контекст могао утицати и на начин интерпретације података двију научних и истовремено примјењених студија? О томе у наредном поглављу.

Критичка анализа истраживачких резултата двју студија о српској националној заједници у Хрватској

Да бисмо илустровали како политичко утиче на истраживачки процес, подвргли смо критичкој анализи налазе студија (Mesić & Bagić, 2007; 2011) о мањинском повратку.²⁶ Неколико је разлога због којих смо анализирали управо ова два истраживања. Међу њима, а поштујући принцип саморефлективности, посебно истичемо: 1. личну заинтересованост за тему повратка српских прогнанника којом се ова два аутора баве, радећи истраживања на репрезентативном узорку испитаника, потом 2. доступност грађе за обраду, као и 3. став аутора да се подацима које су како кажу, презентовали

²³ Истраживањем је обухваћено 718 ученика основних и средњих школа и 953 њихових родитеља у тзв. подијељеној средини у Вуковару.

²⁴ Тако се у Petom izvješću Republike Hrvatske о provedbi Okvirne konvencije за заштиту националних мањина (2019) помиње случај интернет позива на бојкот трговина и малих предузећа чији су власници вуковарски Срби, 2014. године. Против уреднице портала и новинарке су због тога поднесене прекршајне пријаве!

²⁵ Треба подвући да аутор за Туђманову Хрватску каже да је „била” недемократско друштво (Janjić, 2010, str.102–104). Како Јањић оцјењује степен демократичности у Хрватској као земљи чланици ЕУ, није нам познато.

²⁶ На тзв. главни упитник о условима живота и задовољству, одговоре је у првој студији дало 403, а у другој 638 испитаника – повратника.

и у „голом облику”²⁷, може приступити и на другачији начин од њиховог, што смо препознали као позив да то и учинимо.

Студије се разликују по обиму – прва је у том погледу скромнија (107 страна), док је друга обогашена теоријском распаравом и знатно обимнија (212 страна), као и по перспективама које истраживачи бирају приликом интерпретације налаза. За разлику од прве, у којој се аутори опредељују да налазе посматрају из *циџела* повратника, у другој студији су, како сами кажу одабрали да заузму релативно неутралне позиције при дескрипцији истраживачког предмета (Mesić & Bagić, 2011, str. 25). Заједничка мјеста обију студија су, с друге стране, бројна. Обе студије су апликативне: наручио их је УНХЦР од Одсјека за социологију Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу. У обе се истиче компетентност аутора која је требала бити залога научне вриједности резултата. Осим тога, аутори у оба истраживачка пројекта промовишу идентичне ставове и долазе до сличних истраживачких налаза. То је и разлог због којег ова два истраживања нисмо представљали засебно, хронолошким редом, већ смо одабрали другачији, тзв. амалгамски приступ.

Циљ критичке анализе овог научног штива је био да на илустративан начин покаже како фактор *џолиџичко* налази своје мјесто у научном истраживању. Да бисмо доказали ову тезу, указаћемо на неколико чињеница које заслужују пажњу читаоца. За потребе анализе ми смо их сврстали у следеће категорије које је чак и идеалнотипски гледано, тешко раздвојити. То су: термилошка одређења или именована, промоција вриједности и интерпретација налаза.

Када је ријеч о термилошким одређењима, аутори се опредељују да поред појма повратник, користе и термин *срџске избјејлице*, по свој прилици као синонимне²⁸ (Mesić & Bagić, 2011, str. 16). Но, одмах потом уводе интересантну дистинкцију између ових појмова. Говорећи о српским избјејлицама, аутори износе став како се ови људи морају разликовати од повратника. Неке избјејлице су, наиме, активни судионици етничких сукоба, а судећи по Месићу и Багићу, овакво ангажовање им не дозвољава да буду препознати и као жртве прогона. Треба казати и то да се Месић и Багић нажалост не изјашњавају колико је таквих међу српским избјејлицама/повратницима, а ова нејасност отвара дилему: већина или мањина? Подједнако су – на нејасан начин, описани разлози због којих је гро српских избјејлица „напустио... Хрватску” (Mesić & Bagić, 2007, str. 64) 1995. године. Сазнајемо да се то десило када је хрватска војска преузела контролу над територијом којом су владали „уз помоћ Милошевићевог режима у Србији и преосталој Југославији”. С друге стране, читаоцу је остављено да сам докучи разлоге (овог можда: добровољног?) напуштања територије коју је вијековима насељавао један колектив.

Поред тога, аутори се не либе да користе епитете који су уобичајени у хрватском јавном дискурсу: „српске побуњеничке власти”, „српски одметници” (Mesić & Bagić, 2007, str. 64), „српске побуњене власти” (Mesić & Bagić, 2011, str. 29). Нема сумње да су ови термини и вриједносно конотирани и усклађени с владајућом идеологијом која промовише сасвим одређени мит чији је циљ да оправда истребљење непријатеља као

²⁷ Кажу да су податке представили „у голом облику” ма шта то значило, из коректности према наручиоцу и читаоцима (Mesić, Bagić, 2011, str. 15).

²⁸ Ако је судити по ова два аутора, формално-правно избјејлице су исто што и повратници.

једини исправан начин поступања у име одбране колектива (Јовић, 2018b). Потом иду и корак даље. Иако социолози, дају савјете који би прије могли бити практично-политички, него научни. По својој природи високо су вриједносно обојена упутства о томе да је неопходно разликовати Србе од Србијанаца. Тако у једној од фуснота стоји предлог да се етнички Срби са простора бивше СФРЈ називају управо тако, док би Србијанци били људи поријеклом из Србије. Додајмо да, и поред тога што се нигдје у тексту не осврћу на геноцид над Србима у Независној Држави Хрватској²⁹, нити на њихова страдања у рату 1991–1995. године, иако би као социолози заинтересованог читаоца морали упознати и с миљеом у којем се дешава и прогон и повратак, ови аутори позивају на нешто што наизглед личи на историјски податак и веле да се „давно прије” Србе у Хрватској звало пречанским да би их разликовало од Србијанаца (Месић & Багић, 2011, str. 15). Оваква прескрипција која се тиче именовања припадника једног народа би по њима требала бити и међународно усвојена – коришћена и у енглеском језику.

На сличан начин, аутори се сматрају позванима да даду свој суд о језику којим српска мањина говори. Веле да се српске избјеглице налазе у „деликатној језичкој ситуацији” јер су „разапети између језика” за којег с правом кажу да се сада искључиво означава хрватским³⁰, и србијанског-српског с екавским стандардима за којег погрешно тврде да је само он српски. Кажу потом да су се на овој говор којим прије прогона нису говорили, Срби повратници *предацили* из „практичних и опортунистичких разлога” у избјеглиштву (Месић & Багић, 2007, str. 74). Но, остаје нејасно због чега и даље говоре екавицом, кад то свакако није у њиховом интересу. Поред тога, Месић и Багић читаоце не обавјештавају да се око питања језика воде озбиљне полемике између лингвиста, као и да српски (Вуков књижевни) језик има и своју ијекавску варијанту. Какве импликације може имати ово (не)намјеровано изостављање релевантних чињеница које се тичу језичких *заврзлама*?

Трећа тачка наше критичке анализе студија Месића и Багића тиче се интерпретације резултата. Указаћемо на типични модус презентовања налаза који представља неку врсту селективног и непотпуног тумачења. Ријеч је тенденцији да се налази истраживања интерпретирају уз (не)намјерно изостављање чињеница које би могле да баце другачије свијетло на резултате. С друге стране, таква фалична интерпретација читаоца упућује и на специфичне закључке који су вриједносно високо интонирани. Укратко, ево шта смо примјетили.

²⁹ Иако су става да је потребно заузети релативно неутралну позицију у односу на предмет истраживања, то ауторима очиглено не полази за руком. Тако описујући друштвени контекст који је довео до ратних сукоба и посљедишно избјеглиштва, помињу да је пobjеда Туђмановог националистичког режима код Срба „изазвала незадовољство” (!) због сјећања на масовно етничко чишћење током Другог свјетског рата, да би одмах потом подвукли да је такав страх био подгријаван и преувеличан у великосрпским медијима како би се спријечило осамостаљење Хрватске (Месић & Багић, 2011, str. 25–27). Сигурни смо да овој истраживачкој позицији ипак мањка неутралности, о чему свједоче и извори које аутори консултују да би описали друштвено-политички сетинг.

³⁰ Хрватски *новоговор* свакако не представља ијекавску варијанту српског језика већ артифицијелно створен рјечнички корпус. Будући да разматарње функције *новог језика* није предмет овог рада, на ово социолошки изузетно релевантно питање се нећемо освртати.

Месић и Багић (Mesić & Bagić 2007, str. 74–75) налазе да је велик број повратника-испитаника незадовољан својим политичким правима и подсјећају да је хрватска влада усвојила сет нормативних мјера којим се штити положај мањина укључујући и српску, те оцјењују да не би требало бити мјеста незадовољству. То што велика већина испитаника себе сматра грађанима другог реда, по њима (као да) нема своје утемељење у објективним околностима. Аутори стога изражавају забринутост и постављају питање: Шта ако Србе не задовољава правни оквир унутар којег би они требало да остварују своја права? Шта уколико они желе више нпр. бити конститутивни народ као и Хрвати? Опет, аутори остају дужни читаоцу информацију да су Срби од конститутивног народа постали национална мањина 1990. године у јеку буђења национализма који није обећавао нити је донио ишта добро.

С друге стране, морамо примјетити да са много мањом дозом забринутости третирају питање животне угрожености припадника српске националне мањине. Казују да је заиста било „неколико озбиљних инцидената и симболичких штета на вјерским објектима и сл.“, али да се то не може упоредити с „ксенофобичним испадима, па и терористичким дјелима према страним досељеницима“ у појединим западноевропским земљама (Mesić & Bagić, 2007, str. 73). Овакав став аутора отвара бројна питања. На примјер, не промовишу ли на овај начин један цинични аргумент владајуће идеологије на који пажњу скреће Јовић (2018b). Тај аргумент гласи овако: мањине морају водити рачуна гдје живе ако хоће преживјети (Јовић, 2018b, стр. 212–213). Одатле долази и колективно порицање звјерстава над Србима у Другом, као и у овом најновијем рату: да су они били мирни и лојални грађани, ништа им се не би десило. Своју судбину су заправо заслужили јер су „провоцирали“.

Поред тога, морамо се запитати над тиме какав би интензитет неки инцидент требало да има да би био схваћен као озбиљно угрожавање сигурности. Коначно, из текста није сасвим јасно да ли аутори Србе сматрају страним досељеницима – што није далеко од званичне идеологије, будући да инциденте којима су изложени пореде са онима чије су жртве имигранти у неким европским државама.

Посебну пажњу заслужују налази студије из 2011. који описују положај повратника. Месић и Багић (Mesić & Bagić, 2011) констатују да је већина избјеглица старија од домаћег становништва, да су посебно угрожена старачка домаћинства, да је углавном ријеч о људима у насељима мањим од 500 становника, да постоје домаћинства која немају прикључак на електричну мрежу, да јавни превоз није доступан за 40% кућанстава, као и да сваки трећи има отежан приступ здравственим услугама. Ове проблеме аутори идентификују као инфраструктурне (2011, стр. 91) и вриједносно их не конотирају. Но, за налаз да од 1/3 повратника који спадају у млађе од 55 година и који су радно способни, само 19% ради (укључујући и сезонске послове), и да се стопа незапослености Срба током петогодишњег периода (од 2006. до 2011.) креће до 68%, што је 3,6 пута више од националног просјека, аутори дају подрбно образложење (Mesić & Bagić, 2011, стр. 94–95). Веле да је прије него етничка нетрепељивост, у питању факт да повратници живе у забаченим и изолованим насељима у којима је радна мјеста прије „масовнијег повратка“ српских избјеглица (Mesić & Bagić, 2011, стр. 95) попунило хрватско становништво. Оно што ипак брине наше ауторе је што већи проценат домаћинстава (по њима чак ¼!) остварује приходе од различитих социјалних трансфера (2011, стр. 98).

Будући да цијенимо да је досадашње излагање било довољно илустративно, вратићемо се питањима која су од кључног значаја за критичку анализу. Подсјетићемо, ријеч о томе да истраживач мора да одговори на следећа питања: Ко би могао имати користи од истраживања? Кога би оно могло да угрози? Које вриједности, идеје и ставови се пренесе? Које информације би могле бити важне, а нису укључене у анализу? Како друштвене околности утичу на дефинисање истраживачког питања и какве то последице може имати?

Нема сумње да су од истраживања ако не материјалне, а оно симболичке користи имали и истраживачи и посредни титулари³¹ (хрватска влада) истраживачких налаза. Првима немамо намјеру да се бавимо, но за друге – политичке доносиоце одлука, морамо казати да су добили вриједан – научним ауторитетом заогрнут емпиријски материјал. У овом штиву се наине промовишу или можда потврђују одређене идеје (оличене између осталих и у синтагми о Србима побуњеницима) које у јавном дискурсу немају снажну опозицију³² и уклапају се у политичку атмосферу. Подсјетићемо: друштвени контекст у којем је истраживање рађено одликује етничка и системска дискриминација у односу на српску националну мањину. У ту сврху су првобитно коришћени рат, насиље и истјеривање, а потом игнорисање, непримјећивање, асимилација (Јовић, 2018b, стр. 323), који се правдају тезом о Србима као опаснима. Ипак, ако је судити по резултатима ове студије мало је вјероватно да би они *могли ојети иражијии више неіо шііо им іриіада, можда іодићи и нову дуну*: само 1/3 повратника је млађа од 55 година. То што су ови људи изложени различитим видовима маргинализације: у 21. вијеку живе без струје, без јавног превоза, старим особама није доступна здравствена нега, живе од социјалне помоћи, ауторима – социолозима очигледно није толико важно да се вриједносно изјасне, као што су то чинили у случају других налаза. Поред тога, Месић и Багић изостављају да нас упознају са контекстом у којем врше истраживање, осим на неким мјестима и у функцији оправдања налаза. Не говоре о историјском страдању српског народа, нити о српским жртвама које су пале на простору Хрватске током 1991–1995. године, као што уосталом *заборављају* да консултују оне ауторе који положај српске мањине виде другачије. Промјена перспективе би вјерујемо, дала нов, можда плоднији поглед на мањински повратак, и допринијела лакшем разумијевању етнички инспирисаних инцидента. Према нашем мишљењу оправдан је закључак да су ове двије студије заправо највише штете нанијеле – српској мањини, и поред тога што су аутори „свјесно морали бирати” да се „приближе гледиштима и интересима повратника и избјеглицама” (Месић & Багић, 2011, стр. 16). Нисмо сигурни да су у том свом *настојању* успјели.

³¹ У Предговору прве студије стоји да се наручиоци а то је УНХЦР, можда не слажу „са свим изнијетим у ... извјештају, али да то не умањује важност и значај налаза” (Месић & Багић, 2007, стр. 5). Наручилац такође изражава очекивање да ће добијени налази бити коришћени за побољшање услова живота повратника, и наду да ће кроз пар година нове генерације имати бољу будућност.

³² Један од посебно вриједних изузетака представља часопис *Трагови*, којег је 2018. године покренуло Српско народно вијеће. *Трагови* су основани с циљем да се научни дискурс обогати српским и хрватским темама на начин који искључују академско избјегавање и у јавности присутни говор мржње (Јовић, 2018a, стр. 2).

Одговор на питање како политичко-друштвене околности утичу на дефинисање предмета истраживања и на сам истраживачки процес је, чини нам се, недвосмислен. Нема сумње да начин на који се интерпретирају налази подржава политичку агенду и њоме оснажени јавни дискурс о Србима – проблему. Посљедице таквог научног третмана који се прелива у политичко, и који је преливен политичким, укључују даљу маргинализацију националне заједнице чији је вјероватни исход³³ физички нестанак.

На крају, треба подвући да наш став јесте да политичко у друштвеном истраживању не можемо избјећи. У том погледу разумијемо ауторе анализираних студија. Но, оно што сматрамо неспојивим с научним, јесте одсуство (само)рефлективности. Чврсто вјерујемо да друштвени научник, а нарочито социолог, себи мора постављати питања какве дугорочне посљедице његово истраживање може имати, како налази које продукује утичу на животе истраживане популације, ко од налаза има користи и коначно – због чега се опредјељује за једну од страна. У противном, истраживач пристаје да служи политичкој агенди.

Умјесто закључка

Питање на које смо настојали дати одговор у овом раду гласи: да ли и на који начин политичко утиче на истраживачки процес? У потрагу смо пошли уважавајући тезу да је свако истраживање, укључујући и овај наш поход, политичко по својој природи јер оно полази од одређених погледа на свијет, износи тврдње о некој реалности, и прихвата или одбацује постојећа сазнања (Joshee, 2008, p. 640). Јасно је да, будући да се бави темама које имају неке везе са свијетом који га окружује, истраживач не може а да не заузме политичку позицију – опредјели се за неку од страна (Becker, 1967, str. 245; Law, 2004, p. 1). Избори истраживача зависе од бројних чинилаца: личних и политичких симпатија (Becker, 1967, p. 239), погледа на свијет, личног искуства, професионалних амбиција, и још од понечег. То *још њонешїио* до изражаја долази нарочито у друштвено-политичком контексту савремених друштава. Истраживачи су, наиме, принуђени да се прилагођавају ситуацији на тржишту и производе *знање за новац*. На тај начин на велика врата политичко улази у научна истраживања компромитујући и научнике и науку.

Посебну штету истраживања такве врсте наносе вулнерабилним маргинализованим групама и појединцима који по правилу немају права на глас. Научник-истраживач је један од посредника чији је задатак да помогне да маргинализоване чујемо. Но, уколико он свјесно или не, занемарује политичко-друштвени и историјски контекст који може бацити свјетло на етиологију друштвене искључености неке групе, и ако без критичког осврта налазе својих студија интерпретира на уму имајући (уз остало) и доминантни политички дискурс, на себе преузима одговорност за њихову даљу маргинализацију.

Другачији исход је ипак могућ. Он захтјева да истраживач освијести своје вриједносно и политичко опредјељење и да то гласно каже – напише. Како би избјегао да служи политичкој агенди научник у друштвеним наукама мора да упусти и рефлективност и саморефлективност. Само на тај начин његово истраживање постаје кри-

³³ И идеологија политичких опција које су посебно снажне у савременој Хрватској (види: Jović, 2018b, str. 309–311).

тичко (Carspecken, 2008, p. 170), покреће питање етичких проблема, маргинализације људи и идеја, идеја моћи и заробљености и помаже да истраживач идентификује присуство и последице граница које је поставио неко ко има моћ и/или експертизу. Да ли ће у будућности научници, а међу њима посебно социолози који се баве истраживањем у области маргинализованих група, смоћи снаге за такав лични и професионални подвиг, остаје да се види.

Milana M. Ljubičić¹
University of Belgrade, Faculty of Philosophy
Department of Sociology
Belgrade (Serbia)

THE ROLE OF POLITICS IN THE RESEARCH OF MARGINALIZED GROUPS. A CRITICAL ANALYSIS OF TWO STUDIES ON THE POSITION OF SERBS IN CROATIA

(Translation In Extenso)

Abstract: The paper deals with the analysis of the connection between politics and the research process in the field of marginalized groups. We approached this question from the perspective of a recently established scientific discipline, the Sociology of Marginalized Groups, which faces numerous methodological challenges, arising from its subject of study. These are highly vulnerable groups and individuals whose study requires tailored research techniques and the same type of approach. Being marginalized, as a rule, people who belong to this population do not have a *voice*. Therefore, the researcher has the additional responsibility to consider the methodological and ethical pitfalls that he/she may encounter during the research process in the reflexive and self-reflective manner. In particular, consideration must be given to whether, and in what way, political discourse influences the research design, collection, analysis and interpretation of results, since marginalized groups are often the subject of various abuses. To highlight the fact that politics has an important impact on scientific research, as well as having long-term consequences for the population studied, we have critically analyzed two studies by authors Milan Mesić and Dragan Bagić, which address Serb returnees in the Area of Special State Concern (care) in Croatia. Critical analysis confirmed that the political factor undoubtedly influenced the way in which the results were interpreted, the promotion of certain ideas and values (close to political discourse), and finally, to the detriment of the research group. In summary, we can conclude that the contamination of scientific studies with politics, especially those of the applied type, is to the detriment of both researchers and the population that is the focus of research.

Keywords: politics, marginalized groups, research, critical analysis, Serbs in Croatia, Milan Mesić, Dragan Bagić

Introduction

The expectations of the world becoming a better place to live in the late 20th century – of social inequalities and brutality against the weak becoming a thing of the past have not come to life. Globally, the number of the poor is increasing, and social injustices are

---

¹ milanaljubivic@yahoo.com

increasing as well. Many people are deprived of their human rights, even though these rights are more or less universally protected. Finally, serious scientific studies lead to a conclusion that the future that awaits us is not a rosy one because things are changing for the worse, in underdeveloped economies, as expected, and in developed economies, as somewhat less expected (Brikner, 2009).

This raises a number of questions. Some of them are: How is it possible for 570 million children to be deprived and at risk of poverty in the 21st century (Harland-Scott, 2016, p. 7)? Or: Why, despite the extensive scientific studies and the recommendations that have been derived from them, there is no shift in the social position of minorities such as, for example, Romani people? A particularly intriguing question is why do scholars-researchers overlook some important social topics, and prefer to deal with the already well-researched ones? Thinking about possible answers opens new dilemmas, and we were interested in one of them: How does the social context shape the process of researching marginalized groups? Since the concept of social setting is extremely broad, we narrow it down to its political aspect of “directing and managing ... various activities in the field of public life²” (Kuljić, 207, p. 407).

We made conclusions on the political-research process in the study of marginalized groups on two levels. On the first level, we provided an account of the social context and professional circumstances in which the *political* factor becomes powerful enough to influence both the researcher and the scientific research process. To illustrate this connection at the next level, we applied critical analysis to two scientific-applied studies in which the authors Milan Mesić and Dragan Bagić (Mesić & Bagić, 2007; 2011) investigated the position of the Serbian community in Croatia. The approach chosen is, by the nature of the matter, controversial with respect to the theses and findings presented by the said authors.

Politics and scientific research of marginalized groups

We shall remind that the relationship between society, politics and science during the second half of the 20th century became very complicated. The “epidemic of politics” (Cattaneo, & Corbellini, 2011, p. 19) is particularly evident in democratic societies where scientific knowledge is used (at least declaratively) for the benefit of citizens. Applied research can be relatively easily contaminated by politics. For example, Cattaneo and Corbellini (2011, p. 20) state that influential scientists in Italy, politicians and lobbyists who have high levels of political control over the research process, use strategies that allow them to manipulate and censor research findings. Such manipulation is incompatible with the requirements of scientific knowledge – the lay public and experts remain deprived of those findings that deviate from the official versions of the truth, while an interest-oriented grand-narrative is being promoted as legitimate in political and public debates.³

But it seems that politicization (Ignjatović, 2018, p. 39) cannot be avoided in science. For example, as early as the first phase of the research process, when familiarizing with the

² Political activity is carried out by the state, as well as by various actors such as parties, trade unions, associations (Kuljić, 2007, p. 407), non-governmental organizations.

³ The hierarchy of credibility is a term used by Becker (1967, p. 241) to describe the phenomenon of truth-imposition by those in a more powerful position. He says that in any system or group that includes ranks, the most powerful have the right to define (Becker, 1967, p. 241).

relevant literature⁴, the researcher is faced with the choice of which sources to consult. Whether or not he/she will choose the top scientific authorities depends on a number of factors. One of them is accessibility – material that speaks contrary to the grand narrative is usually not within reach. Finally, the notion that the most reputable magazines and publishing houses do not publish articles that represent opinions contrary to the political preferences of the editorial staff (Ignjatović, 2019, p. 39) is rather a rule than an exception.

In addition, the choice of material we consider relevant is never innocuous – it influences the way we view the subject of our research, as it also affects the ones we look up to. This fact should be borne in mind and one should self-reflect on it, but it should be said that such a practice is absent even in the case of authors who would naturally be expected to do so. We firmly believe that this overlook is the reason why the world-renowned analytical psychotherapist, university professor and expert in the treatment of the effects of collective traumas uncritically assumes the dominant narrative about victims and aggressors in the contemporary Balkans (see: Vomit, 1998). The additional trouble is that such a concept reinforces the generally accepted political discourse and has irreversible practical-political implications.

In the relationship between politics and science, politicians and scientists, we believe, the former prevails over the latter. There are many factors that make scientists powerless in the face of political decisions (Cattaneo & Corbellini, 2011, p. 20). For example, a scientist who has an ambition to advance his/her career and/or obtain financial funds for the research project must consider whether the research questions he/she is raising are politically appropriate⁵ (Kennedy, 2003, p. 625; Rau et al., 2018, p. 267). Experience has shown that it is not desirable to open up some topics in a particular social setting. For example, in societies where xenophobia is present, it is not wise to deal with minority discrimination, because if he/she were to ask the wrong question⁶, the researcher would undoubtedly have to bear professional and personal consequences⁷. The advice⁸, then, is not to go against the current: to show resistance to the existing politics or the so-called good practice and *established* initiatives, is not the wisest choice (Rau et al., 2018, p. 267).

All told so far supports the thesis that defining a research problem is a political act, especially if accompanied by either the absence of contextualization, the selective

---

⁴ When it comes to particular marginalized groups, the literature can be very modest, while others are often the subject of research – it is said that they are *over-studied*. Both cases have their disadvantages. In the first case, the researcher cannot look back at previous studies or compare his/her findings, while in the other the question arises about the scope and selection of relevant material as well as the topic. Finally, there is the question of why one should research something that has already been researched (see: Pitts & Smith, 2007)?

⁵ This kind of calculation is necessary if the procedures for financing research projects are not transparent and if nepotism is present (Cattaneo & Corbellini, 2011, p. 20).

⁶ Wrong in a political sense because it challenges the so-called grand narrative.

⁷ As well as the population to which the researcher drew attention.

⁸ Maxfield and Babbie (2006, by: Ignjatović, 2018, p. 7) offer a slightly different advice. They encourage researchers, especially those involved in applied research, to maintain an impartial stance in systematizing data, identify difficulties that threaten the objectivity of the findings, not favor any interest groups, and resist political pressure to deliver knowledge consistent with the interests of the more powerful. Easier said than done, right?

interpretation of the findings, or the deliberate exclusion of relevant scientific material that contradicts the expectations of the author and/or contracting entity. The outcome – the social construction of the problem, is more than expected. Bryant (1998) illustrates this beautifully by referring to the scientific discourse that has evolved around the issue of soil pollution in third world countries. He believes that the attribution of responsibility for the impoverishment of the soil to the native population by the colonial scholars has resulted in some practical action, such as that of land conservation. Not only did it threaten the livelihoods of the residents, but it also disseminated the discourse on their responsibility for the environmental disaster.

We also remind of one imperative expectation put before the researcher. He/she should produce acceptable results for the client or for the social status that can be used for political purposes. Finally, the use of scientific research findings in the creation and implementation of political agendas has a long history. Brant Castellano (2008, p. 424) reminds us of this, referring to the practice that has been common in the studies dealing with natives since the 19th century. The findings of American and British social anthropologists gave legitimacy to the imposition of white rule over indigenous territory, which ultimately resulted in the systematic marginalization of these people, which continues to this day. There have been similar repercussions of studies on interracial differences. Although they have not substantially enhanced our knowledge of intellectual processes, they still serve political purposes – not benign ones⁹ (Tucker, 1996, p. 269). Tucker (1996, p. 270) even suggests that in this respect science has assumed the role of religion – in order to justify social inequalities, we no longer invoke divine providence but use scientific findings.

How did this kind of *non-freedom* happen to scientists? One of the answers to this question is found in Kleinman (1995, p. 4). In dealing with the state of modern science, he notes that the global economic crisis has made science dependent on the one who is ordering the research. Namely, when the budgets of the governments of even developed countries were thinned out, the rational decision was made to financially support only those scientific projects that have a direct impact on economic development. Scientists are now being asked to produce practically usable knowledge (Innerarity, 2013), most often in collaboration with non-academic actors seeking answers to various globally present challenges (Rau et al., 2018, p. 267). The additional pressure on academia comes from being tasked with securing external sources of funding, and the money received for projects becomes a key indicator of academic achievement (Rau et al., 2018, p. 267). The fierce competition of researchers around scarce resources is not surprising (Bryant, 1998), as well as the development of strategies¹⁰ by scholars to *win* scarce resources. One of the successful strategies is the so-called empirical proceduralism. In short, this strategy consists of *non-disturbance*, agreeing to official (government) truths (Kleinman, 1995, p. 4), creating *knowledge for money* that will be practically applicable and politically acceptable (Rau et al., 2018, p. 267). But this kind of intellectual conformism (Ignjatović, 2010, p. 35) – uncritical assumption of attitudes – has its own personal and professional price.

⁹ Their findings were primarily used to justify slavery, and later, segregation, poverty.

¹⁰ Martin (2010, p. 211) was particularly concerned with the modalities of the relationship between scientists and those ordering the research. This author concluded that a high level of interconnection and orientation towards the production of practically applicable knowledge increases the risk of the politicization of the research process.

The close connection between scientists and contractors of *knowledge for money* leads to a redefinition of the scientific process. Some describe it as moving from normal to post-normal science (see: Rau et al., 2018, p. 267). The former mode implies academic homogeneous, autonomous, traditional quality control, while the latter operates differently. It is interdisciplinary, heterogeneous, (quasi-)reflective and quasi-controlled. Both practitioner and academic scholars participate in these pracademic research projects (Rau et al., 2018, p. 267), and this post-normal scientific production is not harmless to scientists. By compromising with practitioners, they actually give up independent research and controversial topics (Martin, 2010). Finally, Cattaneo and Corbellini (2010) conclude in a highly pessimistic spirit that scholars in the modern world are silenced, have marginal influence, and that their scientific communication is powerless in the face of ideologically-tainted data-manipulating propaganda.

Is there a cure for this?

Here are some recipes. One is offered by Pitts and Smith (2007). They urge the researcher to be reflexive and self-reflective. This means, in other words, that he/she has to think about why it is important to deal with a research subject in a certain way and who will benefit from it. From this perspective, it is crucial to distinguish between who and what kind of profit is made and who is harmed by setting such boundaries (Joshee, 2008, p. 641; Pitts & Smith, 2007, pp. 857–858).

The second option is a more *dangerous* one, it goes a step further and consists in creating counter-narratives. It is a story and/or narrative that breaks down widely accepted truths about people, cultures and institutions, including the values and knowledge that those institutions produce. For example, a counter-narrative would be one that questions the official truths behind scientific evidence or conventional widely accepted wisdom about people, things, places¹¹ (Mutua, 2008, p.132). The counter-narrative counteracts this view of things by presenting the “stories of little people” to the audience. It seeks to unravel how the marginalization of a group in a society is legitimized and how it is used to justify their exclusion and prevent them from saying something that might have the weight of official truth (Mutua, 2008, p.132).

But the offered cure is not miraculous. The trouble is that the methods by which the stories of little people are *released*, take away the aura of being scientific. These are qualitative methods that aim to understand. As the data obtained in this way are not suitable for statistical analysis, they are considered insufficiently precise and reliable, and the possibility of generalizing the conclusions is questioned. The greater scientific weight is gained by quantitative knowledge¹², because it is made on large samples. Qualitative research in the face of empiricism is losing the battle: they are *insufficiently scientific* and unattractive to financiers. Understanding the complexity of real life seems to become less important than complex statistical analyzes that allow hypotheses to be tested, data compared and trends

¹¹ For example, there is a generally accepted view in science that Islam is identified with terrorism and that the Serbs in the Balkans are aggressors.

¹² From the 19th century to the present, empiricism has been a hegemonic concept (Carspecken, 2008, p. 171).

monitored, but no more than that. Finally, from this perspective, scientific research is nothing more than a political tool¹³ (Joshee, 2008, p.642).

This thesis: that *politics* plays an important role in the research of marginalized groups, we will try to illustrate with the example of the analysis of two scientific-applied studies that generally deal with the position of one part of the Serbian national community (returnees) in Croatia. Both were written by Mesić and Bagić. The first *Sustainability of Minority Return to Croatia* was published in 2007, and the second *Minority Return to Croatia – Study of an Open Process* in 2011.

We used a critical approach in the analysis, because it seemed to be most fruitful to understanding the impact of politics on scientific research. Specifically, critical analysis places the following questions before the researcher: Who could benefit from the research? Who could be at risk? What values, ideas and attitudes are conveyed? What information could be relevant but is not included in the analysis? How do social circumstances influence the definition of the research subject and what consequences can it have (Pitts & Smith, 2007)? The critical approach also requires that it be reflexive¹⁴ and self-reflective – it examines how personal values influence the interpretation of results.

In the absence of first-hand empirical data, for the sake of a more rigorous contextualization of the content and conclusions of the studies that are the focus of our critical analysis, we used available sources of scientific material and official reports discussing the position of the Serbian community in Croatia. We came to these scientific sources by searching the central portal Hrčak (<http://hrcak.srce.hr>). This is the most important database for the humanities and social sciences with open access to scientific and professional journals published in Croatia¹⁵.

Jović's finding (Jović, 2018a, p. 9) that there is not much material on this topic¹⁶ and that it is considered "sensitive" in the Croatian academic community and largely avoided was confirmed in our search. When we narrowed it down to social research concerning the position of Serbs in the period from 1991 to the present, we found a surprisingly small number of texts in which the following keywords appeared: national minorities, Serbs, Croatia. The trend of avoiding *Serbian issues* came to the fore especially after we narrowed our search to papers dealing with Serbs in the *Area of Special State Concern* (care) – this is the territory from which these people were exiled in 1995 during the Flash and Storm operations¹⁷. Only eight texts met the criteria. In addition to the scientific material published

¹³ Therefore, opponents are calling for critical research. It is a broadly defined genre of social research centered on the problem of knowledge (Carspecken, 2008, p. 170).

¹⁴ In the case of our analysis, reflexivity consisted in the critical suppression of political and social factors that influence the research process (Dowling, 2008, p. 747). Self-reflectiveness, on the other hand, is reflected in the awareness of the personal, autobiographical position and the socio-political and historical context of data interpretation (Miller, 2008, p. 62).

¹⁵ We remind that scientific circles in Republic of Serbia are also completely disinterested in exploring the position of the Serb community in the neighboring country.

¹⁶ Jović (2018a) finds that out of the 194,816 articles published on Hrčak by November 2018, only 183 contained the keywords *Serbs*, *Serbs in Croatia* and *Croatian Serbs*.

¹⁷ In 2011, there were 436,153 inhabitants in this area. Of these, 91,080 were Serbs (Fifth Report of the Republic of Croatia on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2019, p. 58). No other group in contemporary Europe has experienced such a decline in the number of members of an ethnic community since 1945 (Jović, 2018a, p. 13).

on Hrčak, we also used three expert reports in the analysis, which we found partly owing to snowball sampling – the scientific material that we consulted, and which refers to these reports, was valuable to us.

The reader should also be reminded that we have been searching for sociological studies that consider the position of the Serbian community in the context of contemporary Croatia. We have not dealt with the *historical view*, as, after all, we have also not consulted foreign studies on the position of Serbs in Croatia today, or political discourses on *Serbian topics*. The reason is simple: if we extended our perspectives, we could be in danger of *not seeing trees from the forest*. Therefore, we have chosen to narrow our focus to the analysis of the scholarly material that nurtures the dominant narrative and results in the further marginalization of the observed group, as was our assumption. On the other hand, we are aware of the potential methodological pitfalls that such an approach may lead to. For example, it is quite reasonable to ask whether this approach satisfies the epistemological principles of science (see: Manić, 2017, p. 272). And that should be borne in mind.

Social context: the position of the Serbian community in contemporary Croatia

Description of contextual milieu – the first step of our critical analysis served as a kind of comparative benchmark that needed to open up a possibly different perspective from that offered by Mesić and Bagić (Mesić & Bagić, 2007; 2011). In addition, this material helped us to understand the context in which the two authors conducted the research and, more importantly, interpreted the data obtained.

We shall remind: historical circumstances which confirmed the experience of the existential vulnerability of the Serbian collective – beginning in the 19th century, through mass destruction – genocide during the Second World War during the Independent State of Croatia (see: Jelić Butić, 1977; Goldstein, 2012; Rivelli, 2003; Jović, 2018b), Croatian Spring¹⁸ in 1971, and the final revocation of the constituent people's status by the provisions of the new Croatian Constitution of 1990 (Constitution of the Republic of Croatia, I Executive Provisions, 1990), represent a number of factors that resulted in war events¹⁹ (1991–1995). The war conflict ended in 1995 with the actions of the Croatian Army called Flash and Storm, after which the area populated by Serbs was more or less ethnically cleansed²⁰. Although they made up the majority of the population in this area until the persecution in 1995, their numbers declined drastically. Therefore, (Jović, 2018a, pp. 12–13) rightly observes that the Serb community, compared to “its importance and scope in the past ... is present today in Croatia only in *traces*”.

Following the exodus, the Croatian Parliament repealed most of the 1991 provisions of the Constitutional Law on Human Rights and Freedoms of Minority-Related Ethnic or

¹⁸ The Croatian Spring or Maspok (Mass Movement) was a nationalist and secessionist movement of 1971 that advocated establishing Croatia as the nation-state of Croats (see: Čuvalo, 1990; Tripalo, 2001). The movement enjoyed the support of Ustasha emigration.

¹⁹ Jović (2018b, p. 17) argues that the war circumstances resulted in the international recognition of Croatia as an independent state, and that such recognition would be absent if there had been no war.

²⁰ The share of Serbs in the total population of Croatia has dropped significantly compared to 1991 (from 12.2% to about 4.5% in 2001) (Erceg, 2005).

National Communities or Minorities²¹, and enacted new discriminatory laws that resulted in preventing displaced persons from returning home. One of these is the *Law on Renting Apartments in the Liberated Territory*, which stripped the occupancy right holders of their rights if they had left and did not use their apartment for more than 90 days. Undoubtedly, the *Law on the Temporary Takeover and Management of Certain Property*, by which all movable and immovable property of displaced Serbs was placed under the temporary administration of the state with an absolutely short deadline for appeal (eight days) can be considered discriminatory. The owners could not dispose of the property unless they rented or sold it or otherwise ceded it to Croatian citizens. In this respect, ethnic Croats were positively discriminated against (Erceg, 2005). Specifically, the *Law on Areas of Special State Concern* favored the settlement of Croats in the area from which the Serbs were exiled and the settlers were placed in their confiscated houses. Only under pressure from the European Union during the accession process did Croatian politicians adopt a normative framework that facilitated the return of displaced persons, at least on paper. But in practice, the return of property is accompanied by a number of problems, such as devastation of houses and failure to obtain compensation for destroyed property (Erceg, 2005).

In addition, ending the conflict has not shown to improve the position of the Serb community (Jović, 2018b). Namely, their rights are still being violated (Tatalović, 2001, p. 96; Tatalović, Lacović, 2011, p. 387). The presence of systemic marginalization and ethnic discrimination (Human Rights Watch, 2003) with the ethnicization of public speaking is particularly noteworthy (Jović, 2018a). Thus, Antonija Petričušić (2011, p. 643) states that more than half of the minority respondents in the study cited, due to their ethnic background, have been discriminated against by public services. Serbs are particularly discriminated against in the exercise of their civil rights, citizenship, retirement or social security, and education in the language and script of their community (Petričušić, 2011, pp. 670–671; Jović, 2018b).

The high rate of discrimination is indirectly evidenced by the fact that from 1991 to 2001 there was a significant increase in the share of Croats in the total population (from 78% to as much as 90%). It is argued that this finding can be explained not only by the forced migration of Serbs or by the natural process of population growth, but also by the social circumstances in which the identity of the majority ethnic community is assumed for fear of discrimination and stigmatization (Erceg, 2005).

Does this claim have any basis? Probably yes. Specifically, Serbs who returned home or did not forcibly migrate from the Areas of Special State Concern are highly discriminated against in the labor market. State institutions have been found to refuse to hire them, even when they are the only qualified candidates for the job. It is reported that in Gračac municipality only one in 1,500 to 2,000 returnee Serbs got a job in the civil service sector (Erceg, 2005, p. 14). Only seven Serbs are employed in Dvor municipality, although they make up 60% of the population. In Korenica and Plitvice Lakes, none of the 340 working-age returnees work for local authorities, public services or the judiciary. The situation is the same in Knin, Benkovac, Kistanje, Daruvar and Vojnić, in which Serbs constitute the majority population. In addition, the number of Serbs employed in the judiciary has been found to be decreasing. In just one year (2016–2017), the number of court officers has decreased

²¹ Erceg (2005) states that the provisions of this Constitutional Law were systematically violated in the Serb case during the war in Croatia.

by 5% (Fifth Report of the Republic of Croatia on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 2019, p. 131).

Further, findings from a series of studies indicate that ethnic distance between Croats and Serbs is pronounced: 63% of respondents do not think that the return of exiled Serbs is a good thing for Croatia, 30% think that they left on their own and should not be allowed to return. The majority think that the Croatian government should not allow Serbs to be provided housing and that their houses should not be renovated. They believe that a return would increase negative tendencies and high unemployment anyway, and that the Serbs would start the war again (Erceg, 2005). Babić (Babić, 2006, p. 431) finds that domicile Croats exhibit marked intolerance towards their pre-war neighbors – Serbs²². He interprets this as a right to primacy to native land (Babić, 2006, p. 431), confirmed by victory in the war.

There are similar – devastating findings about high school students' attitudes toward minorities. It is shown that students of Croatian ethnicity nurture the most striking distance towards Serbs (and Albanians), and as many as 45% of high school students believe that Serbs should be exiled from Croatia (Turjačanin, 2014, p. 150). Turjačanin (2014, p. 150) makes the sad conclusion that the views of young people “quite faithfully reflect the atmosphere and orientations of the whole society”.

Čorkalo Biruški and Ajduković (Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D., 2008), in their longitudinal study²³, find that the same attitude of parents is highly probable in view of the propensity of students – respondents to discrimination of members of another nation (in this case, Serbs). We add: cases of ethnic-based student violence should not come as a surprise (see: Petričušić, 2011, p. 671).

The 2012 Human Rights in Croatia report (2012, p. 4) also states that there is a high level of violence in Croatia that is directed at members of ethnic communities, especially towards Serbs. Very few court rulings²⁴ are pronounced for xenophobia and racism, while public condemnation of ethnically motivated crimes is largely absent (Petričušić, 2011, pp. 668–669).

It should be added that public opinion is also shaped by media in which minorities, especially Serbs and Romani people, are represented as different, dangerous, they are accused of being guilty of their own destiny, and their social status is discussed without the necessary depth and criticality. (Kanižaj, 2004, pp. 34–35).

All that has been said so far summarizes two attitudes. The first, milder, is that of Tatalović (Tatalović, 2001, p. 104), who notes that the overall social and political situation in Croatia is “not very favorable for the exercise of minority rights”, while the second is more directive (Janjić, 2000, p. 114). He argues that there is no institutional protection and

---

²² The sample included 863 respondents: Serbs, native Croats, and immigrant Croats living in towns and villages in Eastern and Western Slavonia, Banija and Dalmatia.

²³ The study included 718 primary and secondary school students and 953 parents in the so-called divided environment in Vukovar.

²⁴ Thus, the Fifth Report of the Republic of Croatia on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2019) mentions the case of an internet call for a boycott of shops and small businesses owned by Vukovar Serbs in 2014. This is why the portal editor and journalist were charged with misdemeanor charges!

respect for civil and human rights in the non-democratic states in which he also includes Tudjman's Croatia²⁵.

Could such a social context also have influenced the way in which the data of two scientific and simultaneously applied studies were interpreted? More on this in the next chapter.

A Critical Analysis of the Research Results of Two Studies on the Serb National Community in Croatia

In order to illustrate how politics influences the research process, we have critically analyzed the findings of studies (Mesić & Bagić, 2007; 2011) on minority returns²⁶. There are several reasons why we analyzed these two studies. Among them, while respecting the principle of self-reflexivity, we particularly emphasize: 1. personal interest in the topic of the return of Serbian exiles dealt by these two authors, conducting research on a representative sample of respondents, then 2. availability of material for processing, and 3. the authors' attitude that the data that they presented in the "bare form"²⁷, as they say, can be accessed in a different way compared to their own, which we saw as an invitation to do so.

Studies vary in scope – the former is more modest in this respect (107 pages), while the latter is enriched with theoretical discussions and significantly more extensive (212 pages), also in terms of the perspectives that researchers choose when interpreting the findings. Unlike the former, in which the authors choose to observe the findings from the *shoes* of the returnees, in the second study, they chose to occupy a relatively neutral position when describing the research subject (Mesić & Bagić, 2011, p. 25). The common points of both studies, on the other hand, are numerous. Both studies are applicative: commissioned by UNHCR from the Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. Both emphasize the competence of the authors, which should have been a pledge of the scientific value of the results. In addition, the authors in both research projects promote identical views and come up with similar research findings. This is the reason why we did not present these two studies separately, in chronological order, but chose a different one, the so-called the amalgam approach.

The aim of the critical analysis of this scholarly material was to demonstrate, in an illustrative way, how the factor of *politics* finds its place in scientific research. In order to prove this thesis, we will point out a few facts that deserve the attention of the reader. For the purposes of analysis, we have classified them into the following categories, which, even ideally speaking, are difficult to separate. These are: terminological definitions or naming, promotion of values and interpretation of findings.

²⁵ It should be emphasized that the author says that Tudjman's Croatia "was" a non-democratic society (Janjić, 2010, pp.102–104). How Janjić assesses the degree of democracy in Croatia as an EU member state is unknown to us.

²⁶ The so-called main questionnaire on living conditions and satisfaction was answered by 403 respondents-returnees in the first study and 638 in the second study.

²⁷ They say that they presented the data "in the bare form", whatever that means, out of correctness to the ordering entity and the readers (Mesić, Bagić, 2011, p. 15).

When it comes to terminological definitions, the authors choose to use the term *Serb refugees* in addition to the term *returnee*, synonymously²⁸ (Mesić & Bagić, 2011, p. 16). But immediately after, they introduce an interesting distinction between these terms. Talking about *Serb refugees*, the authors argue that these people must be different from *returnees*. Some refugees were active participants in ethnic conflicts, and judging by Mesić and Bagić, this engagement does not allow them to be recognized as victims of persecution as well. It should also be noted that Mesić and Bagić unfortunately do not declare how many of such cases there are among *Serb refugees/returnees*, and this ambiguity opens a dilemma: is it a majority or a minority? The reasons why the *Serb refugees* “left ... Croatia” (Mesić & Bagić, 2007, p. 64) in 1995 were equally vaguely described. We learn that this happened when the Croatian army took control of the territory they ruled “with the help of the Milošević regime in Serbia and the rest of Yugoslavia”. On the other hand, the readers are left on their own to grasp the reasons for (perhaps: voluntary?) leaving the territory inhabited by a collective for centuries.

In addition, the authors do not shy away from using the epithets common in Croatian public discourse: “Serbian rebel authorities”, “Serbian outlaws” (Mesić & Bagić, 2007, p. 64), “Serbian rebelled authorities” (Mesić & Bagić, 2011, p.29). There is no doubt that these terms are both connotative and in line with the governing ideology that promotes a very specific myth aimed at justifying the persecution of the enemy as the only correct way of acting on behalf of the collective defense (Jović, 2018b). Then they go one step further. In spite of being sociologists, they provide advice that may be more practical-political than scientific. By their very nature, instructions on the need to differentiate Serbs from *Serbian*s are highly value suggestive. So, one of the footnotes holds the suggestion that ethnic Serbs from the territory of the former SFRY are called exactly that, while *Serbian*s would be people originally from Serbia. Let us add that they do not refer anywhere in the text to the genocide against Serbs in the Independent State of Croatia²⁹, nor to their suffering in the 1991–1995 war, although, as sociologists, they should also acquaint the interested reader with the milieu in which both persecution and return occur, these authors call for something seemingly historical in nature and say that “long ago” Serbs in Croatia were called *Prečani* to be differentiated from *Serbian*s (Mesić & Bagić, 2011, p. 15). Such a prescription concerning the naming of members of a nation should be internationally adopted according to them – and also used in English.

Similarly, authors considered themselves invited to give their judgment on the language in which the *Serbian* minority speaks. They say that *Serbian* refugees find themselves in a “delicate linguistic situation” because they are “crucified between languages”, one for which

²⁸ Judging by these two authors, formal-legal refugees are the same as *returnees*.

²⁹ In spite of the view that it is necessary to take a relatively neutral position in relation to the subject of research, the authors clearly do not do so. Describing the social context that led to the wars and consequent refugees, they mention that the victory of Tudjman’s nationalist regime “caused dissatisfaction” among Serbs (!) over the memory of mass ethnic cleansing during World War II, and then immediately underlined that such fear was heated and exaggerated in the Greater *Serbian* media to prevent Croatia’s independence (Mesić & Bagić, 2011, pp. 25–27). We are certain, however, that this research position lacks neutrality, as evidenced by the sources consulted by the authors to describe the socio-political set-up.

they rightly say is now exclusively labeled as the Croatian language³⁰, and the Serbian language with ekavian standards. They then say that Serb returnees which they did not speak that language before the expulsion, *switched* to this way of speaking for “practical and opportunistic reasons” while in refuge (Mesić & Bagić, 2007, p. 74). However, it remains unclear why they continue to use the ekavian way of speaking, when it is certainly not in their interest. In addition, Mesić and Bagić do not inform readers that there are serious controversies between the linguists about the language issue, and that the Serbian (Vuk’s literary) language also has its own iekavian variant. What implications can this (un)intentional omission of relevant facts regarding language *complications* have?

The third point of our critical analysis of the studies of Mesić and Bagić concerns the interpretation of the results. We will point to the typical mode of presentation of findings, which is a kind of selective and incomplete interpretation. The tendency is for research findings to be interpreted with the (un)intentional omission of facts that might shed light on the results. On the other hand, such a faulty interpretation directs the reader to specific conclusions that are of high value intonation. In short, here’s what we noticed.

Mesić and Bagić (Mesić & Bagić 2007, pp. 74–75) find that a large number of returnees-respondents are dissatisfied with their political rights and recall that the Croatian government has adopted a set of normative measures to protect the position of minorities, including the Serbs, and they find that there should not be room for discontent. The fact that the vast majority of respondents consider themselves second-class citizens does not (according to them) appear to be grounded in objective circumstances. The authors therefore express their concern and ask the question: What if the Serbs are not satisfied by the legal framework within which they should exercise their rights? What if they want more e.g. to be a constituent people like the Croats? Again, the authors remain indebted to the reader for the information that, from being a constituent people, the Serbs became a national minority in 1990, at the height of the awakening of nationalism, which neither promised nor brought anything good.

On the other hand, it should be noted that they treat the issue of the Serbian national minority being under life-threat with a much lower dose of concern. They say that there were indeed “several serious incidents and symbolic damage to religious sites, etc.”, but that this could not be compared to “xenophobic outbursts, even terrorist acts against foreign immigrants” in some Western European countries (Mesić & Bagić, 2007, p. 73). This attitude of the authors raises many questions. For example, do they not thus promote the cynical argument of the ruling ideology that Jović (2018b) draws attention to. This argument goes like this: minorities must be careful where they live if they are to survive (Jović, 2018b, pp. 212–213). This is where the collective denial of atrocities against Serbs in WWII comes from, as in this latest war: if they were peaceful and loyal citizens, nothing would have happened to them. They actually deserved their fate because they “provoked”.

In addition, we have to wonder what the intensity of an incident would have to be in order to be taken as a serious security risk. Finally, it is not entirely clear from the text whether the authors consider Serbs to be foreign immigrants – which is not far from the

---

³⁰ The Croatian *Newspeak* does not represent an iekavian language variant of the Serbian language, but an artificially created vocabulary corpus. Since the consideration of the functions of the new language is not the subject of this paper, we shall not address this sociologically relevant question.

official ideology, since the incidents to which they are exposed compare with those whose victims are immigrants in some European countries.

Particular attention should be paid to the findings of a 2011 study describing the situation of returnees. Mesić and Bagić (Mesić & Bagić, 2011) state that the majority of refugees are older than the local population, that elderly households are particularly at risk, that they are mostly people in settlements of less than 500 inhabitants, that there are households that do not have electricity, that public transport is not available for 40% of households, and that one in three people have difficult access to health services. The authors identify these problems as infrastructural (2011, p. 91) and do not value-connote them. However, for the finding that out of 1/3 of the returnees who are under 55 and who are able to work, only 19% work (including seasonal jobs), and that the unemployment rate of Serbs over a five-year period (2006–2011) reaches up to 68%, which is 3.6 times higher than the national average, the authors provide a detailed explanation (Mesić & Bagić, 2011, pp. 94–95). They say that rather than the reason being ethnic intolerance, the fact is that returnees live in remote and isolated settlements where job positions were filled by the Croatian population before the “mass return” of Serb refugees (Mesić & Bagić, 2011, p. 95). What is worrisome to these authors, however, is that many households (according to them even ¼!) get income from various social transfers (2011, p. 98).

As we deem that the presentation so far has been illustrative enough, we will return to the issues that are essential for a critical analysis. It should be recalled that the researcher has to answer the following questions: Who could benefit from the research? Who could be at risk? What values, ideas and attitudes are conveyed? What information could be relevant but not included in the analysis? How do social circumstances influence the definition of the research subject and what consequences can this have?

There is no doubt that, if not material, symbolic benefit was gained by the researchers and the indirect titular³¹ (Croatian government) from the research findings. We do not intend to deal with the former, but for the latter – political decision-makers, we must say that they received a valuable – scientific authority-encompassed empirical material. Specifically, this piece of writing promotes or perhaps endorses certain ideas (embodied, among other things, in the phrase of rebel Serbs) that do not have strong opposition³² in public discourse and fit in with the political atmosphere. We will remind you: the social context in which the research was conducted is characterized by ethnic and systemic discrimination against the Serbian national minority. To this end, war, violence and expulsion were originally used and then ignorance, invisibility, assimilation (Jović, 2018b, p. 323), justified by the thesis that the Serbs are dangerous. However, judging by the results of this study, it is unlikely that *they could again ask for more than what belongs to them, perhaps raising a new uprising*:

³¹ The Foreword of the first study states that contractors, namely the UNHCR, may not agree “with everything presented in ... the report, but that this does not diminish the importance and significance of the findings” (Mesić & Bagić, 2007, p. 5). The contractor also expects that the findings will be used to improve the living conditions of the returnees and hopes that in a few years the following generations will have a better future.

³² One particularly noteworthy exception is the journal *Tragovi*, launched in 2018 by the Serbian National Council. *Tragovi* was established with the aim of enriching scientific discourse with Serbian and Croatian topics in a way that excludes academic avoidance and public hate speech (Jović, 2018a, p. 2).

only 1/3 of the returnees are under the age of 55. The fact that these people are exposed to different forms of marginalization: in the 21st century they live without electricity, without public transportation, the elderly do not have health care available, they are living on social assistance, the authors – sociologists obviously do not find important enough to make value statements, as they did in the case of other findings. In addition, Mesić and Bagić omit to introduce us to the context in which they conduct the research, except in some places, and to justify the findings. They do not talk about the historical suffering of the Serbian people, nor about the Serb casualties in Croatia during 1991–1995, after all, they *forget* to consult the authors who see the position of the Serb minority differently. A change of perspective would, we believe, give a new, perhaps more fruitful view to minority returns, and contribute to an easier understanding of ethnically inspired incidents. In our view, it is reasonable to conclude that these two studies actually caused the most harm – to the Serb minority, despite the fact that the authors “consciously had to choose” to “come closer to the views and interests of returnees and refugees” (Mesić & Bagić, 2011, p. 16). We are not sure that they have succeeded in this *endeavor*.

The answer to the question of how political and social circumstances influence the definition of the subject matter of the research and the research process itself seems unambiguous to us. There is no doubt that the way in which the findings are interpreted supports the political agenda and in this way strengthened public discourse on Serbs – the problem. The consequences of such scientific treatment, which overflows into politics, and which is overflowing with politics, include the further marginalization of a national community whose likely outcome³³ is physical disappearance.

Finally, it should be emphasized that our view is that politics cannot be avoided in social research. In this respect, we understand the authors of the analyzed studies. But what we consider incompatible with scientific research is the absence of (self-)reflectivity. We firmly believe that a social scientist, and especially a sociologist, must ask oneself what long-term consequences his/her research may have, how the findings he/she produces affect the lives of the study population, who benefits from the findings, and finally – why he/she chooses one of the sides. Otherwise, the researcher agrees to serve the political agenda.

Instead of a conclusion

The question we sought to answer in this paper is: whether and in what way does politics affect the research process? We started our search from the thesis that any research, including this one, is political in nature, because it starts from certain worldviews, makes claims about some reality, and accepts or rejects existing knowledge (Joshee, 2008, p. 640). It is clear that, since he/she deals with topics that have something to do with the surrounding world, the researcher cannot but take a political stance – opt for one of the sides (Becker, 1967, p. 245; Law, 2004, p. 1). The researcher’s choice depends on a number of factors: personal and political sympathies (Becker, 1967, p. 239), worldview, personal experience, professional ambitions, and other things. Those *other things* are even more pronounced in the socio-political context of contemporary societies. Researchers are forced to adapt to

---

³³ As well as the ideology of political options that are particularly powerful in contemporary Croatia (see: Jović, 2018b, pp. 309–311).

the market situation and produce *knowledge for money*. In this way, politics enters scientific research through open doors by compromising both scientists and science.

This type of research is particularly damaging to vulnerable marginalized groups and individuals who, as a rule, have no voting rights. The scientist-researcher is one of the mediators whose mission is to help the marginalized to be heard. But, whether consciously or not, he/she neglects the political-social and historical context that may shed light on the etiology of social exclusion of a group, and interprets the findings of studies without thinking critically in the light of (among other things) dominant political discourse, he/she takes over responsibility for their further marginalization.

However, a different outcome is possible. It demands that the researcher become aware of his/her value and political standpoint and publicly say – write it. In order to avoid serving the political agenda, a scientist in the social sciences must employ both reflexivity and self-reflectivity. Only in this way does his/her research become critical (Carspecken, 2008, p. 170), raise the issue of ethical problems, marginalization of people and ideas, ideas of power and imprisonment, and help the researcher identify the presence and consequences of the boundaries set by someone with power and/or expertise. It remains to be seen whether, in the future, scientists and especially sociologists in the field of research of marginalized groups will find the strength for such a personal and professional endeavor.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Babić, D.(2006). Pre-war, post-war and post-Croat-Serbian neighborhoods in local communities. *Sociologija sela*,174 (4), 417–437. [In Croatian]
- Becker S. H. (1967). Whose side are we on? *Social Problems*, vol 14(3), 239–247.
- Brant Castellano, M.(2008). Indigenous Research. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 424–428, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Brikner, P. (2013). *The misery of prosperity*. Beograd: JP Službeni glasnik. [In Serbian]
- Broken promises: Impediments to Refugee Return to Croatia* (2003). Human Rights Watch. Available at: <https://www.hrw.org/reports/2003/croatia0903/croatia0903.pdf>
- Bryant, L. R. (1998). Power, knowledge and political ecology in the third world: a review. *Progress in Physical Geography* 22 (1), 79–94.
- Carspecken, P, F. (2008). Critical Research. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 170–174, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Cattaneo, E., Corbellini, G. (2011). Science under politics. *European Molecular Biology Organization*, 12 (1), 19–22.
- Constitution of the Republic of Croatia*, 1990. Available at https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html [In Croatian]
- Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D. (2008). Changes in interethnic discrimination in children and the inter-ethnic attitudes and behaviors of their parents. *Ljetopis socijalnog rada* 15 (3), 377–400. [In Croatian]
- Čuvalo, A. (1990). *The Croatian National Movement 1966–1972*. New York, Chicago: East European Monographs, Columbia University Press.

- Dowling, M. (2008). Reflexibility. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 748, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Erceg, T. (2005). *The Position of National Minorities in Croatia – Legislation and Practice*. Zagreb: Centar za ljudska prava. [In Croatian]
- Fifth Report of the Republic of Croatia on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. (2019). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske. [In Croatian]
- Goggins, G., Fahy, F. (2018). From invisibility to impact: Recognising the scientific and societal relevance of interdisciplinary sustainability research. *Research Policy* 47, 266–276.
- Goldstein, C. (2012). *1941 – the year that returns*. Beograd: Krug Commerce. [In Serbian]
- Harland-Scott, C. (2016) Child poverty. *What drives it and what it means to children across the world*. Save the Children UK, Available at: https://resourcecentre.savethechildren.net/node/9684/pdf/child_poverty_report_4web_0.pdf,
- Ignjatović, Đ. (2018). *Methodology for crime research*. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Pravni fakultet. [In Serbian]
- Ignjatović, Đ. (2019). *Criminology*. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Pravni fakultet. [In Serbian]
- Innerarity, D. (2013). Power and knowledge: The politics of the knowledge society. *European Journal of Social Theory*, 16 (1), 3–16.
- Janjić, D. (2000). State and ethnic minority. *Politička misao*. Vol. 37(3), 102–114.
- Jelić Butić, F. (1977). *Ustasha and Independent State of Croatia 1941–1945*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. [In Croato-Serbian]
- Joshee, R. (2008). Politics of Qualitative Research. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 640–643, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Jović, D. (2018a). Why Traces? *Tragovi*, vol. 1 (1), 5–13. [In Croatian]
- Jović, D. (2018b). *War and Myth. Identity Politics in Contemporary Croatia*. Zaprešić: Fraktura. [In Croatian]
- Kanižaj, I. (2004). Representation of national minorities in Croatian daily newspapers – comparative survey 2001–2003. *Politička misao*, Vol XLI (2), 30–46. [In Croatian]
- Kennedy, D. (2003). An Epidemic of Politics. *Science*, 299 (5607), 625.
- Kleinman D. L. (1995). *Politics on the Endless Frontier: Postwar Research Policy in the United States*. Durham, NC: Duke University Press.
- Kuljić, T. (2007). Politics. In A. Mimica, M. Bogdanović (eds) *Sociological Dictionary*, 407–408. Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Law, J. (2004). *After Method. Mess in Social Science Research*. London, New York: Routledge.
- Manić, Ž. (2017). *Content analysis in sociology*. Beograd: Čigoja, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. [In Serbian]
- Margottini, L. (2008). A Plea for „Transparent” Funding. *Science*, 320 (5878), 861.
- Martin, S. (2010). Co-production of social research: strategies for engaged scholarship. *Public Money Manage*, 30 (4), 211–218.
- Mesić, M., Bagić, D. (2007). *Sustainability of minority returns to Croatia*. Zagreb: UNHCR. [In Croatian]

- Mesić, M., Bagić, D. (2011). *Minority return to Croatia – open process study*. Zagreb: Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice [In Croatian]
- Miller, J. L. (2008). Biography. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 61–63, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Mutua, K. (2008). Counternarrative. In: L. M. Given (ed) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, 132, Volume 1&2. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- Petričušić, A. (2011). Anti-discrimination policy as a complementary model for the protection of the rights of national minorities. *Zbornik PFZ* 61, (2), 643–674. [In Croatian]
- Pitts, M., Smith, A. (2007). Researching the Margins: An Introduction. In: M. Pitts, A. Smith (ed) *Reseraching the Margins*, 3–45. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Rivelli, M. A. (2003). *Hidden Genocide: Independent State of Croatia 1941–1945*. Kastav: Cipetić. [In Croatian]
- Tatalović, S., (2001). National minorities in the Republic of Croatia. *Politička misao*, Vol XXXVIII (3), 95–105. [In Croatian]
- Tatalović, S., Lacović, T. (2011). Twenty years of protection of national minorities in the Republic of Croatia. *Migracijske i etničke teme* 27 (3), 375–39. [In Croatian]
- Tripalo, M. (2001). *Croatian Spring*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. [In Croatian]
- Tucker, H. W.(1996). *The Science and Politics of Racial Research*. USA: University of Illinois Press.
- Turjačanin, V. (2014). *Social psychology of ethnic identity*. Banja Luka. Available at: http://sibyouth.org/images/Resources/Scientific_pub/Social-Psychology-of-Ethnic-Identity-Turjacanin-2014.pdf
- Volkan, D. V. (1998). Transgenerational Transmissions and “ChosenTrauma”: An Element of Large-Group Identity. *Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy August, 1998*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/247735625_Transgenerational_Transmissions_and_Chosen_Traumas_An_Aspect_of_Large-Group_Identity